
The Gleaner

Vol 1 (1963)

Νέα στοιχεία για τον Κωνσταντίνο Σταμάτη

Αικατερίνη Κουμαριανού

doi: [10.12681/er.9600](https://doi.org/10.12681/er.9600)

Copyright © 2016, Αικατερίνη Κουμαριανού

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Κουμαριανού Α. (2016). Νέα στοιχεία για τον Κωνσταντίνο Σταμάτη. *The Gleaner*, 1, 13–22.
<https://doi.org/10.12681/er.9600>

ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ ΣΤΑΜΑΤΗ

Τὰ δημοσιεύματα πού ἀναφέρονται στή ζωὴ καὶ τὶς δραστηριότητες τοῦ Κωνσταντίνου Σταμάτη παρέχουν στοιχεῖα καὶ πληροφορίες διαφωτιστικὲς καὶ χρήσιμες ἰδίως ὡς τὴν ἐποχὴ ὅπου τοποθετήθηκε στὴν Civita-Vecchia μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ Commissaire des Relations Commerciales de la Republique. Ὁ διορισμὸς του μνημονεύεται σὲ ἔγγραφο τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας ἀπὸ 23 Germinal an 9 [13-IV-1801]¹.

Παρακινήμενη ἀπὸ τὴν ἐργασία, τὴν ὁποία ἐτοιμάζω γιὰ τὸ Δανιὴλ Φιλιππίδη, ἐπεχείρησα, σὰν Ἀρχεὶα τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, ὀρισμένες ἀναζητήσεις πού ἀφοροῦσαν καὶ στὸν Κωνσταντῖνο Σταμάτη²: ὁ Φιλιππίδης συνδεόταν μαζί του ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού, νέοι καὶ οἱ δύο, ἐσπούδαζαν στὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα.³ Ἀργότερα ὁ Φιλιππίδης, στὴν ἀλληλογραφία του μὲ τὸν γάλλο γεωγράφου Barbié du Bocage, συχνὰ ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ Σταμάτη καὶ ζητᾷ πληροφορίες, πάντα μὲ ἀγάπη καὶ συμπάθεια, γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἐξέλιξή του.⁴

Καρπὸς τῶν ἀναζητήσεών μου εἶναι τὰ στοιχεῖα πού δημοσιεύονται ἐδῶ καὶ τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται στὴ ζωὴ τοῦ Σταμάτη ἀπὸ τὴ στιγμή τοῦ διορισμοῦ του στὴν Civita-Vecchia [Ἀπρίλιος τοῦ 1801] ὡς τὸ 1817. Ὡστόσο, πρὶν προχωρήσω στὴν ἀνακοίνωσή τους, θὰ ἤθελα

1. Ministère des Affaires Etrangères, Archives: Correspondance Consulaire et Commerciale, Civita-Vecchia, τ. 4, 1793-1817, ἔγγραφο 063.

2. Ἐ. ἀ., τ. 4 καὶ τ. 5, 1818-1824, γιὰ ὀρισμένα ἔγγραφα.

3. Jules Lair-Emile Legrand, *Documents inédits de la Révolution française; correspondance de Paris, Vienne...* Paris, 1872, 12.

4. Οἱ πληροφορίες, στὴν ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία Δανιὴλ Φιλιππίδη-Barbié du Bocage: ἡ μελέτη καὶ ἡ ἐπεξεργασία τῶν χειρογράφων, στὴν ὁποία καταγίνομαι ἀπὸ καιρὸ, ἔχει πιά τελειώσει καὶ τὰ κείμενα ἄρχισαν νὰ τυπώνονται. Ἡ δημοσίευσή τους θὰ προσθέσει μιὰν ἀκόμη ἀξιόλογη μαρτυρία γιὰ τὰ ἐνδιαφέροντα καὶ τὶς δραστηριότητες τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς ἐποχῆς τοῦ διαφωτισμοῦ.

σύντομα να αναφερθώ σε προηγούμενα δημοσιεύματα που ασχολούνται με τον Σταμάτη.

Αρχίζω με τις ελληνικές επιστολές του προς τον Παναγιώτη Κοδρικᾶ που, την εποχή τῆς ἀλληλογραφίας τους, ἐκτελοῦσε καθήκοντα γραμματέα τοῦ Ἡγεμόνα Μιχαήλ Σούτσου. Ἐνα μικρὸ ἀριθμὸ τῶν ἐπιστολῶν ἐπαρουσίασαν οἱ Jules Lair καὶ Emile Legrand: *Documents inédits sur l'histoire de la Révolution française: correspondances de Paris, Vienne... Paris, 1872*. Τὸ γεγονός ἐτι ἀπὸ μιᾶ ἀλληλογραφία ποὺ κράτησε ἕξι χρόνια, συγκεκριμένα ἀπὸ τὸ Νοέμβριο τοῦ 1788 ὡς τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1794, οἱ ἐκδότες J. Lair καὶ E. Legrand ἐπέλεξαν γιὰ νὰ δημοσιεύσουν μόνο τὰ γράμματα τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1793, δείχνει καὶ τὰ κριτήρια ποὺ τοὺς ὀδηγοῦσαν: ὅπως δηλώνει καὶ ὁ τίτλος τῆς ἐργασίας τους ἢ ἐπιδιώξῃ τους ἦταν νὰ παρουσιάσουν τὰ κείμενα ποὺ θὰ ἐνδιέφεραν ἄμεσα τὸν μελετητὴ τῆς γαλλικῆς ἱστορίας. Κρίνοντας ὡστόσο ἀπὸ μερικὰ ἀποσπάσματα ἐπιστολῶν τὰ ὁποῖα ὁ Legrand παραθέτει στὸν πρόλογό του,⁵ μπορούμε νὰ ἐκτιμήσουμε τὴ σημασία ποὺ θὰ εἶχε ἢ δημοσίευση τῶν κειμένων στὸ σύνολό τους καὶ γιὰ τὸν Ἑλληνα ἐρευνητὴ. Τὸ δηλώνει ὄχι μόνο ἡ χρονικὴ διάρκειά τους ἀλλὰ καὶ ὁ ὄγκος τῆς ἀλληλογραφίας: «L'édition complète des lettres parisiennes de Stamaty» σημειώνει ὁ Legrand «ne formera pas moins de deux forts volumes in-octavo...» Ὁ Legrand δὲν ἐπραγματοποίησε ποτὲ τὴν πλήρη ἐκδοση αὐν καὶ τὴν εἶχε ἀναγγεῖλει: «...nous nous occupons dès maintenant de la préparer...»,⁶ ἐνῶ οἱ πληροφορίες ποὺ οἱ δύο ἐκδότες παρέχουν γιὰ τὰ χειρόγραφα εἶναι τόσο λίγες καὶ σκοτεινές ὥστε ἔχουν κάνει δύσκολη τὴν ἀνίχνευσή τους. Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ κινηθεῖ ἡ ἔρευνα γιὰ νὰ ἐπισημανθεῖ μιᾶ ἀκόμη χρησιμὴ πηγὴ ποὺ θὰ πλουτίσει τὶς γνώσεις μας γύρω στὸν ἐλληνικὸ διαφωτισμὸ.

Ἄλλα κείμενα τοῦ Σταμάτη, γραμμένα γαλλικά, ἔχουν δημοσιευθεῖ στὴ συλλογὴ Χουρμουζάκη⁷: ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἐκθέσεις καὶ ἀναφορές, ἔγγραφα δηλαδὴ ὑπηρεσιακὰ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ὅπου ἐργαζόταν γιὰ τὸ γαλλικὸ ὑπουργεῖο Ἑξωτερικῶν. Διαφωτιστικὰ γιὰ τὶς δραστηριότητές του ἀλλὰ καὶ τὸν χαρακτήρα του, ἀναφέρονται κοντὰ στ'

5. Βλ. σημ. 3, σ. 9, 12, 13, 14.

6. Ἐ. ἀ., σ. 24.

7. Eud. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Romanilor... Supplement I, vol. II, 1781-1814*, Βουκουρέστι 1885, πολ. Σημειώνονται κάθε φορά στὴν οἰκεία θέση τὰ συγκεκριμένα ἔγγραφα στὰ ὁποῖα παραπέμπω.

άλλα και στις προσπάθειές του να εξασφαλίσει την ένταξή του στο ύπουργείο 'Εξωτερικών με επίσημο τίτλο. 'Η ιδιότητα του «agent secret» με την οποία το ύπουργείο ήθελε να τον χρησιμοποιεί δέν του ήταν διόλου έλκυστική. Πολλά από τὰ έγγραφα αυτά δίνουν στοιχεία από τις σχετικές ενέργειες του Σταμάτη.⁸ 'Η έπιμονή με την οποία έπεδίωξε την έπιτυχία νίκησε τελικά τις πολλές και ποικίλες αντιδράσεις, τις έπιφυλάξεις των προϊσταμένων του: ονομάστηκε Consul général τής Γαλλίας στο Βουκουρέστι.⁹ 'Ο τίτλος ώστόσο αυτός δέν ανταποκρίθηκε ποτέ με τὰ πράγματα γιατί ή 'Υψηλή Πύλη άρνήθηκε κατηγορηματικά να δεχθεί τον διορισμόν του.¹⁰ Φαίνεται όμως ότι και

8. 'Ε. ά., σ. 102-106, «Note à remettre au Comité de Salut public, sur la nécessité d'obtenir l'agrément de la Porte ottomane pour l'établissement d'un consulat français dans les provinces turques...». Τό έγγραφο είναι χρονολογημένο στις 19 Pluviose an 3 [7 Φεβρουαρίου 1795]. Για τὸ ίδιο ζήτημα βλ. σ. 107-109 και 110-114. Τό έγγραφο CLXXXV, σ. 115-116, τής 8 Germinal an 3 [28 Μαρτίου 1795], δείχνει τις διαθέσεις του γαλλικού ύπουργείου στην πρόταση του Σταμάτη: «Le Comité de Salut public n'a point jugé à propos de nommer dans le moment actuel un agent public auprès des Hospodars de Moldavie et de Valachie. Il s'est borné à charger le citoyen Constantin Stamaty, actuellement à Altona, de se rendre dans ces contrées à qualité d'agent secret...» Βλ. επίσης σ. 114-115, καθώς και τὸ έγγραφο CLXXXVI, σ. 116-118.

9. Οί άδιάκοπες προσπάθειες του Σταμάτη καθώς και ή παρουσία του στο Παρίσι την κρίσιμη στιγμή, τον έβοήθησαν ώστε να ματαιωθεί ή άμεση αναχώρησή του για τις 'Ηγεμονίες, με την ιδιότητα του «agent secret», σύμφωνα με την άπόφαση τής 'Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας: «...de se rendre dans ces contrées... le plus promptement et par la voie la plus courte possible», έ. ά., σ. 115. Παραμένει στη γαλλική πρωτεύουσα, έντεινοντας τις ενέργειές του προς την κατεύθυνση τής δημιουργίας γαλλικού προξενείου στις 'Ηγεμονίες (σ. 125, 127). Οί γάλλοι διπλωματικοί είναι έπιφυλακτικοί (σ. 128): έγγραφο του Verninac, γάλλου πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη, προς την 'Επιτροπή Κοινής Σωτηρίας: «...Au reste je vois peu de sûreté pour la Republique à employer un Grec en Turquie auprès d'un Prince Grec; surtout je craindrais de le mettre dans le secret d'un système politique Nous ne devons perdre de vue que tous les Grecs sont dévoués à la Russie.» ώστόσο ο διορισμός του Σταμάτη πραγματοποιείται την άνοιξη του 1796 Γνωστοποιείται στο νέο πρεσβευτή τής Γαλλίας στην Πόλη, τον Aubert Dubayet, και συνοδεύεται από εύμενη σχόλια για τον Σταμάτη: «L'ambassadeur aura dans la personne du citoyen Stamaty, nommé Consul général des Provinces au delà du Danube, un collaborateur actif et éclairé», έγγραφο CCXIII, Φεβρ. - Μάρτιος 1796, σ. 138.

10. Μια σειρά από έγγραφα του Verninac και του Aubert Dubayet προς την 'Υψηλή Πύλη και προς τὸ γαλλικό ύπουργείο αναφέρονται στα διαβήματα και στις δυσκολίες όσες συναντούν από τον Τοῦρκο ύπουργό των 'Εξωτερικών να δεχθεί αυτό τον διορισμό (σ. 145-147, 147-148, 150-154, 162). Τέλος

οί Φαναριώτες Ἡγεμόνες δὲν ἦταν ἀμέτοχοι γιὰ τὴν ἀδιάλλακτη στάση τῆς ἐπίσημης Τουρκίας.¹¹

Οἱ δύο ἐργασίες τοῦ Σπ. Παπᾶ, ἡ πρώτη: Sp. Pappas *La France et la Grèce à l'époque du Directoire*. Athènes, Éditions du Monde Hellénique, 1907, καὶ ἡ δεύτερη *Deux Grecs au service diplomatique français*, ἡ ὁποία περιλαμβάνεται, μαζί με ἄλλες μελέτες τοῦ συγγραφέα, σ' ἓνα τόμο με τὸν γενικὸ τίτλο *France et Grèce, la petite histoire*. Paris, Editions Em. Paul Frères, [1907] σ. 31-37, παρέχουν ἀξιόλογες πληροφορίες καθὼς καὶ βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Σταμάτη.

Στὸ πρόσφατο μελέτημά της *La France et les Principautés Danubiennes, du XVIIe siècle à la chute de Napoléon 1er* Paris, PUF, 1955, ἡ Germaine Lebel παρακολουθεῖ τὴ δραστηριότητα τοῦ Σταμάτη τὴν ἐποχὴ τοῦ διορισμοῦ του στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες.¹² Τὸ ὄλικό της ἀντλεῖ κυρίως ἀπὸ τὴ συλλογὴ Χουρμουζάκη καὶ ἀπὸ τὰ Ἀρχεῖα τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν. Ἐδῶ ἴσως θὰ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι οἱ κρίσεις της καὶ οἱ χαρακτηρισμοὶ της γιὰ τὸν Σταμάτη εἶναι συχνὰ ἄδικοι: τὸν ἀποκαλεῖ «indicateur», «agent double» καὶ δυσκολεύεται νὰ καταλάβει γιὰ τὸ γαλλικὸ ὑπουργεῖο θέλει τόσο πολὺ νὰ τὸν ἐπιβάλλει στὴ θέση τοῦ «Consul général» στὸ Βουκουρέστι.¹³

σ. 163, ἔγγρ. CCXLII τοῦ Reiss-Effendi πρὸς τὸ γάλλο συνάδελφό του Delacroix, χρονολογημένο, ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, στίς 19 Vendemiaire an 5 [10 Ὀκτωβρίου 1796]: ἀνακοινώνει τὴν ὀριστικὴ ἀρνηση τῆς Ὑψηλῆς Πύλης νὰ δεχθεῖ τὸν Κ. Σταμάτη στὴ θέση τοῦ Γενικοῦ Προξένου στίς Ἡγεμονίες.

11. Ἔ. ἀ., σ. 147, ἔγγρ. CCXXIV, τοῦ Verninac πρὸς τὸν Delacroix, ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, τῆς 1 Thermidor an 4 [19 Ἰουλίου 1796]: τοῦ ἐκθέτει τὶς ἀντιδράσεις ποὺ προκαλεῖ αὐτὸς ὁ διορισμὸς στοὺς «Ἕλληνας ἡγεμόνες» σ. 149, ἔγγρ. CCXXVI τοῦ Σταμάτη, ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, χρονολογημένο 7 Thermidor an 4 [25 Ἰουλίου 1796] ὅπου σημειώνονται, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, καὶ τὰ ἐξῆς: «...Le Drogman Moruzzi et son frère, prince actuel de la Valachie, sont les auteurs de la manoeuvre. Dans des conférences nocturnes, il n'a été question que de la mission de Stamaty, et, dès le lendemain de son apparition à la Porte, le coup a été porté...» ἐπίσης, σ. 154: «...Tous les Grecs et les Turcs sont déchaînés contre Stamaty...».

12 Σσ. 202-204, 212-217, 383-384.

13. Ἔ. ἀ., σσ. 202, 203. Στὴ σ. 216 οἱ ἐξῆς παρατηρήσεις τῆς Lebel: «Pourtant les Relations Extérieures mettent un acharnement incroyable à vouloir imposer de force Stamaty; on les croirait frappées d'aveuglement ou enrouées par ce Grec astucieux...».

Ἀντίθετα ἀπὸ τὴν Lebel ὁ E. de Marcère στὸ δίτομο ἔργο του *Une Ambassade à Constantinople; La politique orientale de la Révolution française*, Paris, 1929, ἀναφέρεται διεξοδικὰ στὴ δραστηριότητα τοῦ Κωνστ. Σταμάτη, ὅταν ὑπηρετοῦσε τὴ Γαλλία στὸ Ἄμβουργο καὶ στὴν Ἀλτόνα, καθὼς ἐπίσης καὶ στὰ ἐπόμενα χρόνια ὅταν εἶχε κινηθεῖ τὸ ζήτημα τοῦ προξενείου στὶς Ἡγεμονίες. Ὁ de Marcère σχολιάζοντας τὴν προσωπικότητα τοῦ Σταμάτη τοῦ ἀναγνωρίζει εὐθυκρίσια, διορατικότητα, ἐξυπνάδα.¹⁴

Ἀπὸ τὴ σύντομη αὐτὴ ἀναφορὰ στὰ δημοσιεύματα ὅπου ἀπαντοῦμε στοιχεῖα τῆς δραστηριότητάς του, συμπεραίνουμε ὅτι ὁ Κ. Σταμάτης προσεῖλκυσε τὸ ἐνδιαφέρον κατὰ κύριο λόγο τῶν ξένων καὶ λιγότερο τῶν Ἑλλήνων ἐρευνητῶν.¹⁵ Ἴσως γιὰ τὰ ξένα ἀρχεῖα τροφοδοτοῦν μὲ ὕλικὸ τοὺς μελετητὲς περισσότερο ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ στὴ συγκεκριμένη περίπτωσι. Πιστεύω ἐπίσης ὅτι προκειμένου νὰ ἀσχοληθεῖ ὁ μελετητὴς μὲ τὸν Κ. Σταμάτη θὰ ἔπρεπε νὰ ἐρευνήσῃ στὰ γερμανικά, τὰ ἰταλικά καὶ τὰ τουρκικά ἀρχεῖα, ὅπως δὲν θὰ ἦταν ἀσκοπη ἢ ἀναδίφηση τῶν οὐγγρικῶν καὶ τῶν πολωνικῶν ἀρχείων: ὁ Σταμάτης εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ θέματα ποὺ ἀναφέρονταν στὴν Πολωνία καὶ στὴν Οὐγγαρία. Εἶχε συντάξῃ δύο ἀξιόλογα ὑπομνήματα πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴ Κοινῆς Σωτηρίας γιὰ τὴν αὐξηση τῆς γαλλικῆς ἐπιρροῆς ἰδίως στὴν Πολωνία καὶ τὴν ἐξουδετέρωση τῆς Ρωσικῆς πολιτικῆς μὲ τὴ δημιουργία ἐξεγέρσεων καὶ κινημάτων ἐναντίον τῆς Ρωσίας στὶς εὐπαθεῖς αὐτὲς περιοχάς.¹⁶

Τὰ νέα στοιχεῖα ποὺ παρουσιάζονται ἐδῶ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ παρακολουθήσουμε τὸν Κωνσταντῖνο Σταμάτη στὰ τελευταῖα 17 χρόνια τῆς ζωῆς του, στὰ ὁποῖα ὑπηρέτησε, μὲ μιὰ μικρὴ διακοπὴ μόνον, στὴν Civita Vecchia.

14. T. II, 119 - Constantin Stamaty... cet agent si éclairé et perspicace...»: ὁ de Marcère χρησιμοποιεῖ ἔγγραφα τοῦ Γαλλικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν.

15. Ἐνδεικτικὰ σημειῶνω καὶ μερικὰ ἄλλα ξένα δημοσιεύματα ὅπου ὑπάρχουν μετεῖς γιὰ τὸ Σταμάτη: N. Iorga, *Les Voyageurs orientaux en France; voyageurs Grecs: Proïos, Philippides, Corai, Stamaty*, εἰς τὴν *Revue Historique du Sud Est Européen*, ἔτ. 4, 1927, σ. 81-90. Ὁ Iorga ἀντλεῖ τίς (ἔ. ἀ) πληροφορίες του γιὰ τὸ Σταμάτη ἀπὸ τὴν ἐργασία τῶν J. Lair-E Legrand. Μνημονεύω ἀκόμη τὴν προγενέστερη ἐργασία τοῦ Iorga δημοσιευμένη στὴν *Revista Istorică*, τ. 4, 1918, σ. 12-13.

16. Hurmuzaki, ἔ. ἀ., σσ. 102-106, 127, 138, ἐνδεικτικά. Ἐπίσης J. Lair-E Legrand, ἔ. ἀ., σ. 92 καὶ E. de Marcère, ἔ. ἀ., τ. 2, σ. 115.

Τὰ πρῶτα ἔγγραφα τοῦ τόμου 4, πού περιλαμβάνουν τὰ χρόνια 1794 - 1817 τῆς Correspondance Consulaire et Commerciale, ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἐκθέσεις καὶ ἀναφορὲς τοῦ Σταμάτη γιὰ τὴν κίνηση, ἐμπορικὴ καὶ ναυτικὴ, τῆς Civita-Vecchia: εἶναι δηλαδή ἡ συνηθισμένη ὑπηρεσιακὴ ἀλληλογραφία πού δὲν παρουσιάζει ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ εἰδικὸ θέμα μας. Ὅσοσο κάποτε, ὄχι πολὺ συχνὰ εἶναι ἀλήθεια, ὁ Σταμάτης βρῖσκει τὴν εὐκαιρία νὰ θυμίσει στοὺς ἀνωτέρους του τοῦ ὑπουργείου τὴν ἑλληνικὴ του πατρίδα καὶ νὰ τοὺς παρακινήσει νὰ σκεφτοῦν καὶ νὰ ἀναλάβουν κάποια δράση γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της: σὲ μιὰ ἐκθεση τριῶν Ἑλλήνων ναυτικῶν γιὰ τίς κινήσεις τῶν Ἀγγλοτούρκων στὴ Μεσόγειο, ἐκθεση πού τὴν στέλνει στὸ κέντρο μὲ ἡμερομηνία 13 Fructidor an 9, [31 Αὐγούστου 1801], θεωρεῖ χρήσιμο νὰ προσθέσει τὰ ἐξῆς: «... Tous les Grecs font des voeux ardents pour la vie du général Bonaparte; ils le regardent comme un homme descendu du ciel pour les delivrer de la servitude». ¹⁷

Ὁ Σταμάτης δὲν θεώρησε ποτὲ ὀριστικὴ τὴν τοποθέτησή του στὴν Civita-Vecchia: στὰ χρόνια πού ἀκολουθοῦν εἶναι ἀλλεπάλληλες οἱ ἐνέργειές του γιὰ νὰ ἐπιτύχει τὴ μεταθέσή του. Οἱ ἀναφορὲς του διαδέχονται ἢ μιὰ τὴν ἄλλη μὲ ἀνισο ρυθμὸ, ἀλλὰ καὶ χωρὶς διακοπή. Τὸ πρῶτο ἔγγραφο ὅπου βλέπουμε νὰ κάνει λόγο γι' αὐτὸ τὸ θέμα εἶναι χρονολογημένο στὶς 10 Vendemiaire an 10 [16 Ὀκτωβρίου 1801], δηλαδή μέσα στὸν ἴδιο χρόνο τοῦ διορισμοῦ του: θυμίζει στὸν ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν, τὸν Talleyrand, τὸ παλαιότερο αἴτημά του νὰ διοριστεῖ agent français à Corfou καὶ τοῦ τὸ ζητεῖ τώρα πού, «...la paix maritime vient de fixer le sort de la Republique des Sept-Isles, j'ose de vous prier de jeter les yeux sur mon travail, et vous rappeler les espérances qui m'ont été données à ce sujet...». ¹⁸

Φαίνεται ἀπὸ τὰ γραφόμενά του ὅτι τὸ σχέδιο αὐτὸ εἶχε σὲ κάποια στιγμή συζητηθεῖ μὲ εὐμένεια: δὲν ἐδόθηκε ὅμως οὐσιαστικὴ συνέχεια στὴν αἴτησή του: τὴν ἴδια τύχη εἶχε καὶ ἡ καινούρια του ὑπόμνηση. Ὁ Σταμάτης ὅμως δὲν ἦταν ἄνθρωπος πού ἀποθαρρυνόταν εὐκολά: δὲν τοῦ ἔλειπε οὔτε ἡ ἐπινοητικότητα οὔτε ἡ φαντασία. Νέες ἰδέες καὶ προτάσεις εἶχε νὰ παρουσιάσει ὅταν ἔδλεπε τίς παλιὲς νὰ ἀτονοῦν. Πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια εἶχε προτείνει τὴν ἱδρυση ἑνὸς σχολείου ὅπου νέοι Γάλλοι, προορισμένοι νὰ ὑπηρετήσουν σὲ χώρες τῆς

17. Βλ. σημ. 1, ἔγγρ. 073.

18. Βλ. σημ. 1, ἔγγρ. 078.

Ἐγγὺς Ἀνατολῆς, θὰ ἐσπούδαζαν τὴν τέχνη τοῦ διπλωματικοῦ πράκτορα. «...Le citoyen Stamaty propose plusieurs autres manières de se rendre utile à la Republique soit dans les bureaux, soit dans une chaire de professeur pour former des jeunes gens destinés pour le Levant...»¹⁹ Τώρα ξαναφέρνει στὴν ἐπιφάνεια τὸ παλιό του σχέδιο: γράφει στὸν Citoyen d'Hermand, chef de la troisième division du Ministère des Relations Exterieures, καὶ τοῦ προτείνει τὴν ἴδρυση τῆς σχολῆς αὐτῆς στὸ Παρίσι, στὴν ὁποία θὰ φοιτοῦσαν «jeunes gens sous l'inspection d'un directeur pour leur faire acquérir toute sorte des connoissances utiles sur les moeurs, les idiomes et le commerce du Levant...». Θεωρεῖ, φυσικά, τὸν ἑαυτό του κατάλληλο νὰ ἀναλάβει τὴ διεύθυνσή της, «...jugeant que les études que je puis avoir faites sur le Levant et principalement les langues que je possède...». Δὲν παραλείπει ὁμως, ξέροντας τὶς δυσκολίες ποὺ θὰ εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσει ἢ πρότασή του νὰ θυμίσει πάλι τὴ θέση τῆς Κέρκυρας.²⁰

Μιὰ μεγάλη σειρὰ ἀπὸ ἔγγραφα τοῦ 1805 εἶναι ἀφιερωμένα στὴν προσπάθειά του νὰ ἐπιτύχει μετάρθεση στὴ Ρώμη. Τὸ πρῶτο σχετικὸ ἔγγραφο ἔχει ἀριθμὸ 161: τὸ ἀπευθύνει στὴν Ἀγία Ἐδρα καὶ παρακαλεῖ τὴ μεσολάβησή της γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ του. «Le dévouement et le zèle avec lesquels C. Stamaty... a cherché depuis près de quatre ans, à meriter la bienveillance particulière du Souverain Pontif...».

Ὡστόσο καμιὰ ἀπὸ τὶς ἐνέργειες τοῦ Σταμάτη δὲν εἶχε ἀποτελεσμα: μένει πάντα στὴν Civita-Vecchia, μόνο ποὺ ἀπὸ τὸ 1806 παίρνει τὸν τίτλο τοῦ Consul de France. Στὸ μεταξὺ μεταφράζει ἑλληνικά τὸ μυθιστόρημα τοῦ Chateaubriand «Atala» ποὺ τυπώθηκε στὰ 1805 στὴ Βενετία ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Πάνου Θεοδοσίου, χωρὶς τὸ ἔνομα τοῦ μεταφραστῆ.²¹ Δύο χρόνια πρὶν, στὰ 1803, ὁ Chateaubriand

19. Βλ. σημ. 7, σ. 118-120. Ἐπίσης σ. 116-118, ἔγγρ. ἀρ. CLXXXVI, γραμμμένο ἀπὸ τὸν Σταμάτη καὶ χρονολογημένο: Παρίσι, 28 Prairial an 3 [16 Ἰουνίου 1795], ὅπου προτείνει στὸ Comité de Salut Public νὰ ἐνεργήσει «...au Comité de l'Instruction qui pourra m'accorder une chaire de professeur pour former les jeunes gens qu'on destine pour le Levant. J'ose dire que dans cette partie, je serais difficilement remplacé...».

20. Βλ. σημ. 1, ἔγγρ. 096.

21. Ἡ ἑλληνικὴ μετάφραση τῆς Atala ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Παπαδόπουλο-Βρεττό, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Μέρος Β', σ. 134, ἀρ. 375, ὅπου καὶ ἀναδημοσιεύεται σχετικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ Itinéraire τοῦ Chateaubriand. Στὴ

είχε βαφτίσει το πρώτο παιδί του Σταμάτη, την κόρη του, δίνοντάς της και το όνομα Atala.²²

Τὰ χρόνια όμως περνούσαν και όλες οι προσπάθειές του να φύγει από την Civita-Vecchia έμεναν άκαρπες. Τέλος αποφασίζει να υποστηρίξει το αίτημά του προσωπικά στον Talleyrand: φθάνει στο Παρίσι το φθινόπωρο του 1814, αφού όλες οι γραπτές αναφορές του δεν έφεραν αποτέλεσμα «...Je me serais, déjà, Monseigneur, transporté à Paris pour venir solliciter en personne cette grâce...» γράφει λίγο πριν από την αναχώρησή του.²³ Το έπόμενο έγγραφο, άρ. 367, είναι γραμμένο από το Παρίσι και χρονολογείται στις 30 Δεκεμβρίου του ίδιου χρόνου. Άπευθύνεται και πάλι στον Talleyrand, και τον παρακαλεί να του δοθεί άλλη θέση, γιατί τώρα έχει χάσει το αξίωμά του στην Civita-Vecchia: στη διάρκεια της απουσίας του το ύπουργείο υποβίβασε το προξενείο της Civita-Vecchia σε Vice-Consulat και το παρεχώρησε σε άλλον.

Έτσι ο Κωνσταντίνος Σταμάτης βρέθηκε χωρίς εργασία και χωρίς χρήματα πληρώνοντας με ακριβό τίμημα μια ένέργεια που έδειχνε τον αποφασιστικό και ανεξάρτητο χαρακτήρα του. Οι άνωτεροί του, όπως άλλωστε ήταν φυσικό, άποδοκίμασαν την πράξη του. Τα έγγραφα που ακολουθούν είναι σημειώματά του για να του δοθεί κάποια άποζημίωση, καινούριες αιτήσεις, πάντα στον Talleyrand, για να εξετάσει με ευμένεια την υπόθεσή του και άλλα άνάλογα κείμενα.²⁴ Άνάμεσα σ' αυτά υπάρχει και ένας μικρός πίνακας γραμμένος με το χέρι

Βιβλιογραφία Γκίνη-Μέξα, τ. Α', άρ. 320, υπάρχει ή πληροφορία που έχει την άρχή της στο άπόσπασμα αυτό, σύμφωνα με την όποια μεταφραστής του βιβλίου είναι «ό εκ Ζακύνθου Σταμάτης». Όστόσο, το κείμενο αυτό του Chateaubriand δεν είναι πολύ σαφές: (βλ. *Oeuvres de Chateaubriand: Itinéraire de Paris à Jerusalem I*, Paris, Gabriel Roux, ά. έ., σ. 94) προσεκτική άνάλυσή του όμως μάς πείθει ότι ό συγγραφέας όταν έγραφε τη φράση του είχε υπόψη του δύο πράγματα: 1) τη μετάφραση που είχε κάνει ό Σταμάτης και είχε κιόλας τυπωθεί άνωνωμα στη Βενετία το 1805, 2) χειρόγραφη μετάφραση που είδε όταν επισκέφθηκε το Μυστρά: την είχε άρχισει χωρίς όμως να την έχει τελειώσει, κάποιοι «natif de Zante», όπως τον όνομάζει, και ό όποιος έκανε την μετάφραση από τα Ιταλικά. Άφου λοιπόν ό Chateaubriand, που έπραγματοποίησε την επίσκεψή του στην Πελοπόννησο στα 1806, προσγράφει ό ίδιος την προηγούμενη μετάφραση της Atala στον Σταμάτη, μπορούμε άνεπιφύλακτα να δεχθούμε τη μαρτυρία του.

22. Sp. Pappas: *France et Grèce...*, σ. 36.

23. Βλ. σημ. 1, έγγρ. 360.

24. Βλ. σημ. 9, όταν ό Σταμάτης σε άνάλογη περίπτωση επέτυχε, με την

του στον οποίο καθορίζει τη χρονική διάρκεια και τους τόπους όπου, κατά καιρούς, υπηρέτησε. Είναι το έγγραφο 370, χωρίς χρονία, αλλά όπωσδήποτε των αρχών του 1815.

Aout	1793	Vice-Consul à Hambourg	3 ans 2 mois
Fevrier	1796	Consul général à Bucarest	1 ans 10 mois
Mars	1798	Membre d' une commission de Commune à Ancône	2 ans
6 Avril	1801	Consul de France, Civita- Vecchia	9 ans 6 mois
Total			16 ans 6 mois ²⁵

Σε ένα σημείωμα όμως του υπουργείου Έξωτερικών [έγγρ. αρ. 372] το οποίο αποτελεί συνέχεια του εγγράφου αρ. 370, ο Σταμάτης αποκαλείται, για τον καιρό της θητείας του στο Άμβουργο, «agent secret»: το υπουργείο δεν ήταν πρόθυμο να του αποδώσει τίτλους που ποτέ δεν τους είχε αναγνωρίσει επίσημα, μάλιστα σε μία στιγμή καθώς αυτή όπου ο Σταμάτης ήταν σε φανερό δυσμένεια.

Στά 1815 είναι επίμονες οι προσπάθειές του να τακτοποιήσει τη θέση του. Το έγγραφο αρ. 380, 8 Αυγούστου 1815, που το άπευθύνει πάλι στον Talleyrand είναι μία έκκληση για βοήθεια. Δεν ανήκει στη διπλωματική υπηρεσία, από οκτώ μήνες, οι οικονομικοί του πόροι είναι ελάχιστοι, σχεδόν ανύπαρκτοι, και φαίνεται ότι υποφέρει πολύ. Ο υπουργός όμως είναι άμετάπειστος και μόνο τον Δεκέμβριο του 1815, όταν το υπουργείο των Έξωτερικών ανέλαβε ο δούκας Richelieu, το αίτημά του αντιμετωπίζεται με περισσότερη ευγένεια. Σε μια νέα αναφορά του, έγγραφο αρ. 381 της 19 Οκτωβρίου, με την οποία ζητεί δικαιοσύνη, άπαντουν αναγγέλλοντάς του τον επαναδιορισμό του στο Vice-Consulat της Civita-Vecchia.²⁶ Το επόμενο είναι έγγραφο του Σταμάτη [αριθ. 383 από 22 Δεκεμβρίου 1815], και το άπευθύνει στο Έργουριο των Έξωτερικών για να εκφράσει τη βαθειά ευγνωμοσύνη του για την ευνοϊκή λύση που δόθηκε στο προπαρουσία του να πείσει τους άνωτέρους του για την ορθότητα των άπόψεών του επίσης Hurmuzaki, έ. έ., 116-120.

25. Έπάρχει φαινομενικά, κάποια άσυνέπεια στον πίνακα αυτό: ενώ δηλ. ο Σταμάτης σωστά αναφέρει τον διορισμό του στην Civita-Vecchia στα 1801, όρίζει τώρα την εκεί διαμονή του σε 9½ χρόνια. Αυτό γιατί λογαριάζει προφανώς τα χρόνια της υπηρεσίας του στην Civita-Vecchia από τον καιρό που πήρε τον επίσημο τίτλο του Consul de France, δηλ. από το 1806, όποτε ως το τέλος του 1815 συμπληρώνονται 9 / . χρόνια.

26. Βλ. σημ. 1, έγγρ. 382, 19 Δεκεμβρίου 1815.

σωπικό του ζήτημα. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1816 ἀφοῦ ἔχουν γίνει οἱ ἀπαραιτήτες διατυπώσεις ὁ Σταμάτης βρίσκεται πάλι στὴν Civita-Vecchia, τὴ φορά αὐτὴ μὲ τὸν τίτλο τοῦ Vice-Consul [ἔγγραφο ἀρ. 387, 8 Ἀπριλίου 1816].

Ἡ τόμος Civita-Vecchia 4, τῆς Correspondance Consulaire et Commerciale, κλείνει μὲ ὑπηρεσιακὰ ἔγγραφα χωρὶς καμιὰ ἀναφορὰ σὲ προσωπικὰ ζητήματα τοῦ Σταμάτη. Μὲ αὐτὰ καλύπτεται τὸ 1816 καὶ ὀλόκληρο σχεδὸν τὸ 1817 ὡς τὸ Δεκέμβριο, ὁπότε δηλώνεται ὁ θάνατός του.²⁷

Στὸν τόμο Civita-Vecchia 5, 1818-1824, βρίσκουμε δύο ἐνδιαφέροντα κείμενα ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴν οἰκογένεια Σταμάτη. Τὸ ἕνα ἔγγραφο, ἀρ. 002, χρονολογημένο στίς 23 Φεβρουαρίου τοῦ 1818, ἔχει τὴν ὑπογραφή τοῦ στρατηγοῦ Dulong de Rosnay²⁸: εἶναι μιὰ αἴτησή του πρὸς τὸν ὑπουργὸ Richelieu ἐξ ὀνόματος τῆς χήρας Σταμάτη. Τοῦ ἐξιστορεῖ τὴ δυστυχία τῆς οἰκογένειας τοῦ παλιοῦ ὀφισταμένου του καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ μεριμνήσει γιὰ τὴν χορήγηση σύνταξης στὴ χήρα του ὥστε νὰ μπορέσει νὰ ἀναθρέψει τὰ τρία παιδιὰ της: ἄλλωστε ἡ χειρονομία αὐτῆ τοῦ ὑπουργείου θὰ ἀποτελοῦσε καὶ τὴν ἐπίσημη ἀναγνώριση γιὰ τὶς ὑπηρεσίες ποὺ ὁ Σταμάτης εἶχε προσφέρει στὴ Γαλλία. Δὲν μοῦ εἶναι γνωστὸ ἂν ἐδόθηκε συνέχεια στὴν αἴτηση αὐτή. Τὸ δεῦτερο ἔγγραφο, ἀρ. 037, χρονολογημένο στίς 4 Αὐγούστου 1818, εἶναι τοῦ ὑπουργείου πρὸς τὴν χήρα τοῦ Σταμάτη: τῆς ἀνακοινώνουν τὴν ἀπονομὴ ὑποτροφίας στὸν γιό της γιὰ τὸ Collège Royal τοῦ Dijon. Ὁ συντάκτης τοῦ κειμένου αὐτοῦ τὸ ὁποῖο εἶναι ἀνυπόγραφο—προφανῶς πρόκειται γιὰ τὸ σχέδιο—δὲν παραλείπει νὰ σημειώσει «je me félicite d'avoir à vous faire part de ce témoignage de la satisfaction du gouvernement pour les anciens services de Mr Stamaty...». Γιὰ τυπικοὺς ἐντελῶς λόγους διατυπωμένη μέσα σ' αὐτὴ τὴ φράση καὶ μὲ πολλὴ καθυστέρηση ἔφθανε ἡ ἐπίσημη ἀναγνώριση γιὰ τὶς ὑπηρεσίες τοῦ Κωνσταντίνου Σταμάτη.

Αἰκατερίνη Κουμαριανοῦ

27. «...Ses obsèques eurent lieu à l'Eglise Saint-Louis de Rome en présence de toute la colonie française...» Sp. Pappas, ἔ. ἀ., σ. 35.

28. Ὁ στρατηγὸς Dulong de Rosnay παντρεύτηκε ἀργότερα τὴ χήρα τοῦ Κωνσταντίνου Σταμάτη, βλ. σημ. 22.